

Литвинюк Людмила Вікторівна

*кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри філософії
і економіки освіти ПОППО*

БІОГРАФІЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Феномен людської пам'яті активно досліджується у міждисциплінарній площині. Здійснюються спроби класифікації пам'яті, встановлення її видів із розмежуванням особливостей кожного з них та їх значення в історії соціуму. Різні підходи до визначення видів пам'яті створили строкату термінологічну картину, й питання розмежування окремих видів пам'яті виявилось досить непростим. Як зазначає вітчизняна дослідниця О. Яворська, в умовах міждисциплінарного дискурсу відокремити поняття колективної, історичної, культурної, індивідуальної, біографічної пам'яті за логічним принципом подекуди неможливо [6].

Мета цих заміток полягає у з'ясуванні значення поняття біографічної пам'яті, встановленні взаємозв'язків біографічної пам'яті з окремими видами пам'яті у процесі самоідентифікації людини, пріоритетних методів дослідження особистості у загальній середній освіті.

У низці енциклопедичних видань, зокрема, у Великій українській енциклопедії (ВУЕ) [3], Енциклопедії сучасної України [4], відсутні дефініції біографічної чи автобіографічної пам'яті. В енциклопедії «Британіка» наявне лише визначення поняття «автобіографічна пам'ять». У наукових публікаціях поняття біографічної та автобіографічної пам'яті вживаються як синонімічні, розрізнення у використанні пов'язані із повідомленням про носія пам'яті – себе (автобіографічна пам'ять) та іншого (біографічна пам'ять).

(Авто)біографічну пам'ять дослідники Н. Williams, M. Conway, G. Cohen, G. тлумачать як систему пам'яті, що складається зі спогадів про епізоди із життя індивіда, засновану на поєднанні епізодичної (особистий досвід і конкретні предмети, люди та події, пережиті в певний час і місці) та семантичної (загальні знання та факти про навколишній світ) пам'яті [8]. Американський психолог Ульрих Найссер серед функцій людської пам'яті встановив, зокрема, такі:

- самовизначення: хто я такий? Що я встиг зробити, які почуття переживав, з ким був знайомий – моє минуле визначає мене (поряд із моїм сьогоденням та майбутнім);
- самовдосконалення: де я помилився? Чи міг я зробити інакше? З чого все це почалося?
- планування майбутніх дій і запам'ятовування повсякденної інформації [5].

(Авто)біографічна пам'ять забезпечує самовизначення індивіда, можливості аналізу та розуміння процесу його розвитку, більш чіткого усві-

домлення себе сьогоднішнього на основі саморефлексії. Особа, маючи певну ідентичність, спираючись на власне минуле, визначає свої сильні та слабкі сторони, нереалізований потенціал, імовірні перспективи та задуми щодо їх досягнення.

Самоідентичність особистості залежить від трьох питань:

успішної діахронічної навігації між сталістю і зміною;

встановлення синхронного зв'язку між однаковістю та відмінністю (між собою та іншими);

управління діяльністю в напрямках відповідності «людина-світ» та «світ-людина» [7].

Основною функцією біографічної пам'яті є функція самобезперервності (self-continuity function), тобто здатність підтримувати стан відповідності особистості самій собі в умовах змін навколишнього світу та самої неї. Самоідентичність людини і є прийняттям самої себе, себе у світі та світу в собі.

(Авто)біографічна пам'ять індивіда є результатом взаємодії, інтеграції, з'єднання різних видів пам'яті. Ці сполучення в кожного носія пам'яті мають свою індивідуальну конфігурацію.

Родинна пам'ять допомагає встановити історію індивіда з моментів до його народження та раннього дитинства, представляє біографічний досвід членів сім'ї, розуміння системи виховання, цінностей тощо. Епізоди родинної пам'яті закривають лакуни в особистих спогадах суб'єкта, намагаючись надати цілісності його біографічного наративу.

Наявні конотації біографічної, комунікативної та культурної пам'яті. Комунікативна пам'ять, за концепцією Я. Ассмана, виникає внаслідок усвідомлення особою себе як представника певного соціального прошарку, групи, статі, покоління. Вона вибудовується на усній комунікативній взаємодії 3–4 поколінь (80–100 років) і, відповідно, являє собою спогади їх недавнього спільного минулого. «Це ті спогади, які людина поділяє зі своїми сучасниками...Ця пам'ять виникає в часі і проходить із ним, точніше, зі своїми носіями. Коли носії, що втілюють її, помирають, вона поступається новій пам'яті» [2, с. 52–53]. Зміст комунікативної пам'яті дослідник визначає як історичний досвід у межах індивідуальних біографій, засобами – живі спогади в органічній пам'яті, безпосередній досвід і усні оповіді.

Культурна пам'ять, на думку Я. Ассмана, «спрямована на фіксацію моментів у минулому... Минуле швидше згортається тут у символічні фігури, до яких прикріплюються спогади» [2, с. 54]. Культурна пам'ять – це «властивий кожному суспільству і кожній епосі набір текстів, зображень і ритуалів, які постійно використовуються і через «підтримання» яких група стабілізує та передає далі власне бачення себе самої; це колективне знання переважно (але не винятково) про минуле, на якому група засновує усвідомлення власної єдності та своєрідності» [1, с. 12].

«Звернення індивіда до культурної пам'яті спрямовує процес формування його автообразу на основі причетності суб'єкта до спільноти, для якої відповідні символічні фігури є значущими, ціннісними, до яких він безпосередньо долучався.

У людському спогаді А. Ассман розрізняє два компліментарні модули: функціональну та накопичувальну пам'ять. У межах функціональної пам'яті продукуються смислові конфігурації – відбувається самоінтерпретація та самовизначення індивіда. Такі смислові конструкції творяться у процесі розказування життєвих історій – реконструкції життя, і виступають орієнтиром подальших дій. «Для того, щоб пам'ять могла зберігати силу орієнтиру, її елементи мають бути засвоєні, тобто відібрані за важливістю, зроблені доступними та витлумачені в певній смисловій фігурі» [1, с. 146].

Накопичувальна пам'ять, за визначення А. Ассман, становить задне тло, резерв функціональної пам'яті та є латентною. Із накопичувальної пам'яті виймаються окремі спогади для вибудовування функціонального пам'яттю нових смислових конструкцій.

(Авто)біографічна пам'ять індивіда містить як його власний біографічний досвід, так і різноманіття біографічних сценаріїв інших осіб, що отримані з різних джерел: чи то родинних розповідей, чи то текстів певної культури, чи то взаємодії з іншими людьми. При пізнанні інших індивідів віднаходить спільні та відмінні риси з ними, вибудовує на їх основі образи самого себе, обираючи взірці для наслідування та перевершення.

Нині в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну спостерігається виразна презентація українським народом й окремими особистостями національної ідентичності: «Херсон – це Україна». В обставинах сильних емоційних потрясінь відбувається актуалізація й переосмислення певної інформації, збереженої у пам'яті. Виникають нові біографічні проекти, пов'язані з недавно пережитими мирним населенням України ситуаціями. У засобах масової інформації закликають розповісти свою історію, проводять навчання з документування воєнних злочинів. Надходять рефлексії безпосередніх учасників бойових дій. Це є документуванням подій особистої та колективної історії, розуміння нинішнього етапу вітчизняної історії на основі усних історій очевидців, травматичної біографічної пам'яті.

Задля формування та збереження колективної пам'яті народу, розуміння та цінування життя, подолання психологічних травм, планування майбутнього, усвідомлення власних можливостей і мотивування реалізувати свої біографічні проекти нині в сучасній школі необхідно звертатися до усної історії в різноманітних проектах із пізнання особистості у війні, її виживання в умовах російського вторгнення в Україну та Другої Світової війни, порівняльних біографій політичних і воєнних лідерів, значення місць пам'яті в житті суспільства й індивіда тощо.

Водночас серйозним завданням загальної середньої освіти в контексті нинішніх подій є формування у здобувачів національної та особистої ідентичності, зокрема у змісті освіти, на основі того біографічного досвіду, якого вони здобули – масове насильство та втрати, перебування в закладах освіти різних країн.

Підсумовуючи зазначимо, що (авто)біографічна пам'ять індивіда, інтегруючи родинну комунікативну та культурну пам'ять, має вагоме значення для його самоідентифікації. Із метою навчання здобувачів загальної середньої освіти конструюванню власного життя на основі особистого досвіду та знань про навколишній світ пріоритетним є використання методу усної історії в дослідженні людського життя.

Список використаних джерел

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. М. : Языки славянской культуры, 2004.
3. Велика Українська Енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://vue.gov.ua/>
4. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] . Режим доступу : <https://esu.com.ua/>
5. Найссер У. Память день за дне / У. Найссер // Когнитивная психология памяти. 2-е международное издание. / под ред. У. Найссера, А. Хаймен. СПб : Прайм-еврознак, 2005. С. 157–164.
6. Яворська О. Конотаційний спектр поняття пам'яті / О. Яворська // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія». Вип. 40 2017. С. 126–135.
7. Bamberg M. Who am I? Narration and its contribution to self and identity Theory & Psychology. 2011. 21 (1). P. 3–24.
8. Williams H. L., Conway M. A. & Cohen G. Autobiographical Memory // G. Cohen & M. A. Conway (eds.), Memory in the Real World (3rd Edition) London : Psychology Press, 2008. P. 21–90.